

دوفصلنامه علمی - تخصصی روابط آفریقا آسیا، دوره اول شماره دو / پاییز و زمستان سال ۱۴۰۳

تبیین عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قاره آفریقا مورد مطالعه: اتیوپی

جلال درخشه^۱، روح الله باصری^{۲*}

۱- استاد، دانشگاه امام صادق (ع)

۲- کارشناس ارشد روابط بین الملل از دانشگاه بین المللی اهل بیت (ع)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۲۱

چکیده

ژئوپلیتیک ابزاری برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی محسوب می‌شود و ژئوپلیتیسین‌ها به عنوان راهنمای اقدام سیاست‌گذاران در سطح جهانی و منطقه‌ای عمل می‌کردند. ژئوپلیتیک تلاشی است جهت راندن جهان به سوی شرایطی که امور سیاسی و چشم اندازهای آن یکپارچه و یکدست محسوب می‌شوند؛ بنابراین اهداف سیاست خارجی را باید در راستای چشم‌انداز ژئوپلیتیک آن ارزیابی کرد که از منابع مادی تا منابع ایدئولوژیک و معنایی را در برخواهد داشت. در این بین تعامل ایران با قاره آفریقا و اتیوپی در دهه ۱۹۶۰-۱۹۷۰ به صورت قابل توجهی افزایش یافت که این افزایش تحت تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی و استراتژیک بوده است. این پژوهش با هدف تبیین و بررسی عوامل ژئوپلیتیکی تأثیرگذار بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در اتیوپی با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی نوشته شده است. یافته‌های تحقیق نشان داد که عوامل جغرافیایی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی، وجود قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از جمله عوامل مهمی است که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را به سمت اتیوپی سوق داده است؛ زیرا اتیوپی دارای ارتباطات تاریخی و فرهنگی دیرینه‌ای با ایران بوده و از بعد اقتصادی نیز به دلیل نزدیکی به غرب آسیا می‌تواند به عنوان دروازه ورود ایران به آفریقا محسوب شود و تا حدودی ایران را از انزوای بین‌المللی رها سازد که تاکنون نتوانسته است از این موقعیت منحصر به فرد به درستی بهره برداری کند؛ در نتیجه

* Email: Baserirouhollah@gmail.com

می‌توان گفت از طریق تدوین سیاست‌هایی در بعد اقتصادی فرهنگی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران قادر خواهد بود تا نفوذ خود را در این کشور افزایش دهد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، آفریقا، ایران، اتیوپی، سیاست خارجی

مقدمه

آفریقا سرزمینی است که از نظر منابع طبیعی، انسانی و معدنی از منابع بسیاری برخوردار است. این قاره دارای نیروی انسانی، دانشمندان و تکنوکرات‌ها با ایده‌های تجاری و کسب دانش و مهارت است. این قاره در فصول مختلف سال دارای ویژگی‌های بسیاری است. در این بین شاخ آفریقا علیرغم روابط باستانی و مسیر تجاری آن به شبه جزیره عرب و از طریق آن به حوزه شرقی مدیترانه قلمرو نسبتاً جدیدی از رقابت و درگیری بالقوه در کانون توجه بین‌المللی بوده است؛ در حالی که بارها و بارها جنگ‌ها و درگیری‌های محلی آن جنگ‌های داخلی سومالی و اتیوپی، جدایی سومالی‌لند از سومالی و اریتره از اتیوپی، انشعاب سودان جنوبی از سودان و بحران دارفور توجه بین‌المللی را در گذشته به خود جلب نموده است. چند سالی در سطح جهانی، ظهور شورش‌های جهادی، دزدی دریایی، توسعه مسیر دریایی طرح کمربند و جاده چین (که در سال ۲۰۱۳ آغاز شد) بود، در حالی که در سطح منطقه‌ای، جنگ عربستان سعودی در یمن، شاخ را وارد یک کانون توجه جدید کرد. درک جهان در شرایط منطقه‌ای بر روابط بین‌الملل پس از جنگ سرد تأثیر گذاشته است، اگرچه چندین سازمان منطقه‌ای برخی مؤثرتر و برخی دیگر فقط اسمی قبلاً تأسیس شده بودند. مناطق جغرافیایی در تمام طول تاریخ بشر حضور داشته‌اند؛ اما با تحمیل نظام دولتی سرزمینی، تعریف و ترسیم آن‌ها اهمیت و ارتباط جدیدی پیدا کرد. شاخ آفریقا نیز از این قاعده مستثنی نیست. در حالی که تعریف آن می‌تواند بر اساس موضوعات مختلف متفاوت باشد، درک آن ممکن است از ساده‌ترین (اریتره، اتیوپی، جیبوتی و سومالی) به فضای گسترده‌تر، از جمله همسایگان مستقیم (سودان، سودان جنوبی و کنیا) گسترش یابد؛ اما حتی می‌تواند گسترش بیشتری یافته و شامل سایر کشورهای همسایه مانند اوگاندا و تانزانیا را در برگیرد. در این مقاله، شاخ آفریقا شامل جیبوتی، اریتره، اتیوپی و سومالی است.

سیاست ایران در قبال شاخ آفریقا را نمی‌توان از سیاست خارجی کلی آن و به طور کلی از سیاست خارجی آن نسبت به قاره آفریقا جدا کرد؛ زیرا در بسیاری از موارد همان علل حاکم است. جدای از اصول کلی آن - صدور انقلاب به اعلام آیت الله خمینی (ره)، نیاز مطلق به حفظ الگوی انقلابی ولایت فقیه و مسئولیت ایران در قبال جامعه مسلمانان، فقرا و مستضعفان - سیاست خارجی ایران در دهه‌های گذشته با دو اصطلاح به هم مرتبط عمق استراتژیک و مقاومت تعریف شده است. این دو، چگونگی گرایش تهران به دنیای خارج و شکل دادن به رابطه خود با آن را مشخص می‌کنند. این مقاله به بررسی نقش سیاست خارجی ایران در شاخ و به طور جزئی‌تر اتیوپی پرداخته است؛ زیرا جمهوری فدرال دموکراتیک اتیوپی در قسمت شمال شرقی آفریقا واقع شده است که معمولاً به عنوان شاخ آفریقا شناخته می‌شود. این کشور از نظر استراتژیک نزدیک به خاورمیانه و اروپا است و به همراه دسترسی آسان به بنادر اصلی منطقه، تجارت بین‌المللی آن را افزایش می‌دهد. از این رو سؤالات اصلی تحقیق این است:

(۱) دلایل افزایش علاقه ایرانیان به شاخ آفریقا (اتیوپی) چیست؟

(۲) سیاست خارجی ایران چگونه برای تقویت موقعیت خود در منطقه تلاش کرده است؟

(۳) و عوامل ژئوپلیتیکی که نفوذ بیشتر ایران را در منطقه به دنبال دارد کدامند؟

فرضیه اصلی این است که اگرچه حضور ایرانیان در شاخ و به صورت کلی اتیوپی سنت دیرینه‌ای دارد؛ اما در رقابت‌های منطقه‌ای جدید تهران به عنوان دیرباز، اقدامات بسیار بزرگتری نسبت به توانایی‌ها و ابزار واقعی خود دارد و تلاش‌های ایران تنها به موفقیت‌های جزئی رسیده است؛ علاوه بر این، همچنین بدیهی است که اتیوپی برای تهران نه به دلیل ارزش فردی آن؛ بلکه به دلیل ماتریس علاقه و رقابتی است که جمهوری اسلامی می‌تواند در آن موقعیت رقابتی خود را تضعیف کند، اهمیت دارد.

تعریف مفهومی ژئوپولیتیک

ژئوپولیتیک از جمله مفاهیمی است که با توجه به جذابیت و اهمیت بالایی که دارد، استفاده و کاربردهای گسترده‌ای را چه در عرصه علمی (ژئوپلیتیسین‌ها و کارشناسان غیر ژئوپولیتیک) و چه در

عرصه غیرعلمی به خود اختصاص داده است. این واژه که ابتدا در سال ۱۸۹۹ م. توسط دانشمند سوئدی بنام رودولف شیلن وضع شد به بخشی از معلومات حاصله ناشی از ارتباط بین جغرافیا و سیاست اطلاق گردید (Hafez Nia, 2006:13). در تعریف ژئوپلیتیک میرحیدر می‌گوید: «ژئوپلیتیک عبارت است از شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای». در بیانی دیگر می‌توان گفت، «علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر» (Hafez Nia, 2006: 37). از نظر پیترز^۱ (۱۹۹۹) اصطلاح ژئوپلیتیک به عنوان یک مؤلفه اساسی در سیاست خارجی کشورهای غربی در طول جنگ سرد محسوب می‌شد؛ زیرا این اصطلاح بیان‌کننده مفهومی برای تبیین رقابت در حوزه‌های نفوذ ناشی از تنگنای استراتژیک کشورهای غربی از سوی اتحاد جماهیر شوروی محسوب می‌شد. در دهه ۱۹۹۰ و دوران پس از جنگ سرد، آرمانگرایی لیبرال تقویت شد و این نگرش بیان می‌نمود که پایان مرزبندی‌های سیاسی فرا رسیده است و گسترش دموکراسی به عنوان امری اجتناب‌ناپذیر مطرح می‌باشد که سبب شده است تا دنیا به یک دهکده کوچک تبدیل شود. فرانسیس فوکویاما استدلال کرد که پیروزی دموکراسی لیبرال غربی و بازار آزاد سبب ایجاد شکل جدیدی از جهان شده است جایی که جغرافیا و مرزها از اهمیت کمتری برخوردار هستند و در این بین موضوعات مرتبط با مسائل ملی باعث ایجاد نسل جدید از تهدیدات از جمله جرائم سازمان یافته، تروریسم و ... شده است. این امر باعث تضعیف حاکمیت دولت‌ها در برابر تهدیدات دنیای جدید که دیگر به مرزها احترام نمی‌گذارد شده است (Petta, 2019: 45).

روابط ژئوپلیتیکی ایران و اتیوپی

اتیوپی یکی از معدود کشورهای آفریقایی است که رابطه آن با ایران به هزاران سال می‌رسد. از گزارش روابط ایران و اتیوپی در دوران پیش از هخامنشیان اطلاعی در دسترس نیست و تقریباً هیچ مدرکی از روابط دو کشور قبل از تأسیس سلسله هخامنشی در منابع یونانی و رومی باستان وجود ندارد. تنها یک ردپای کم رنگ وجود دارد که می‌توان آن را به طور غیرمستقیم با روابط ایران و اتیوپی

1. Peters

مرتبط کرد. دکتر احمد اقتداری در کتاب از دریای پارس تا دریای چین از «آگاتار فیلوس» مورخ و مدیر کتابخانه اسکندریه مصر در سال ۱۱۳ ق.م نقل کرده است. بر اساس این نقل قول، مردی ایرانی به نام «اریتره» پسر «پاپویزیس» که در زمان مادها در سواحل دریای پارس زندگی می‌کرد، در شمال خلیج فارس طوفان شدیدی گرفت و به جزیره‌ای، جزیره قشم امروزی (Eghtedari, 1985) نقل مکان کرد. رابطه ایران و اتیوپی در زمان کمبوجیه (۵۲۹-۵۲۲ ق.م) دومین پادشاه هخامنشی و لشکرکشی او به مصر آغاز شد. کوروش، بنیانگذار سلسله هخامنشیان، نتوانست سلطه خود را در آفریقا گسترش دهد. با این حال، گسترش بیشتر امپراتوری در غرب و فتح مصر و فراتر از آن برای کمبوجیه، جانشین کوروش، از اهمیت اولیه برخوردار بود (Amini, 2001). کمبوجیه پس از فتح مصر و لیبی امروزی تصمیم به حمله به حبشه یا اتیوپی امروزی می‌گیرد (Pirnia, 1966: 258). وی به دلیل ناآشنایی با شرایط کشور، هیئت‌های خود را با هدایا فرستاد تا از موقعیت نظامی آنان اطلاعاتی جمع‌آوری کند. به گفته هرودوت، نمایندگان با مخالفت‌های تحقیرآمیز پادشاه اتیوپی مواجه شدند. کمبوجیه بدون در نظر گرفتن تدارکات، تدارکات لازم و خطر احتمالی لشکرکشی خود به حبشه، در راس یک ارتش راهی این سرزمین اسرارآمیز شد (Munson, 2013). با این حال، او تنها در نیمه راه بود که به دلیل کمبود آذوقه و طوفان شن مجبور به پایان دادن به سفر خود و بازگشت به تبس شد که باعث مرگ بخش قابل توجهی از نیروهایش شد (Budge, 2015: 88).

روابط ایران و اتیوپی در زمان داریوش (۵۲۱-۴۸۶ ق.م) ادامه یافت. داریوش در کنار سیاست‌های توسعه، فرمانی صادر کرد که به موجب آن امپراتوران ایرانی مستقر در مصر بخش‌هایی از حبشه، ناپاتا و سوماتی امروزی را به انقیاد کشور خود درآوردند. در آن عصر «فیل» در شمال حبشه پادگان نیرومند ایران بود و حبشی‌ها خراج خود را از عاج و آبنوس به دربار ایران می‌پرداختند. داریوش در «کتیبه بهیستون» از کوش (حبشه) به عنوان بخشی از امپراتوری خود یاد می‌کند (Zarrinkoub, 2012). استفاده از عاج توسط قوم کوش (حبشیان) در کتیبه‌ای در کاخ داریوش در شوش اثبات شده است (Kent, 1950:143) و ثابت می‌کند که دریافت این هدایا به نوبه خود ارزشمند بوده است. روابط ایران و اتیوپی در زمان خشایارشا (۴۸۶-۴۶۶ قبل از میلاد) ادامه یافت و به گفته هرودوت، گروهی از حبشی‌ها با لباس پلنگ و شیر با کمان و نیزه بلند در لشکرکشی بزرگ ایران به یونان شرکت کردند

(Morkot, 1991). پس از خشایارشا، در کتب مرجع در مورد کوش یا اتیوپیایی گزارش بسیار کمتری وجود داشته است. تنها پس از سرنگونی امپراتوری ایران توسط اسکندر و زمانی که این فاتح یونانی وارد ایران شد، اشاره هایی به حضور گروهی از اتیوپیایی ها در بابل یافت می شود.

آغاز روابط جدید ایران و اتیوپی به دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ برمی گردد. در سال ۱۳۲۹ سفیر فوق العاده ایران به اتیوپی اعزام شد. پیام ها و هدایا بین دولت های وقت رد و بدل می شد. وزیر اتیوپی در همان سال در تهران معرفی شد. در اسفند ۱۳۴۰ سفارت ایران در آدیس آبابا تأسیس شد و اولین سفیر ایران به اتیوپی اعزام شد؛ اما در شهریور ۱۳۴۱ سفارت ایران به دلیل مشکلات مالی تعطیل شد و امور کنسولی مانند گذشته به سفارت ایران در عربستان سعودی تحویل داده شد. در سال ۱۹۶۲ هیئتی از ایران برای ارزیابی امکان گسترش روابط اقتصادی و سیاسی با این کشور به اتیوپی اعزام شد و در سال ۱۹۶۴ سفارت ایران در اتیوپی بازگشایی شد. امپراطور هایله سلاسی اول در سپتامبر ۱۹۶۴ به ایران سفر کرد که محرکی برای امضای معاهده تجاری و زمینه سازی برای تقویت و گسترش روابط دوجانبه بود (Asserate, 2017: 265). در سال ۱۹۶۸ میلادی پادشاه سابق ایران به اتیوپی سفر کرد و در همین حین پیمان دوستی و دوستی ایران و اتیوپی امضا شد و اقداماتی در جهت گسترش روابط اقتصادی و تجاری دو کشور انجام شد. در سال ۱۹۷۱، امپراتور هایله سلاسی در جشن ۲۵۰۰ ساله امپراتوری ایران شرکت کرد و سایر مقامات عالی رتبه اتیوپی و ایران به طور متناوب به این دو کشور سفر کردند. با روی کار آمدن منگیستو هایله ماریم، همکارانش در بلوک شرق (اتحاد شوروی و کوبا) و حمایت پادشاه سابق از سومالی در جنگ اوگادن، روابط دو کشور تیره شد و دولت اتیوپی اعلام کرد که بخش قابل توجهی از کمک های آمریکا به سومالی، از طریق ایران در اختیار این کشور قرار خواهد گرفت (Abhari and Alamooti, 1995).

پس از انقلاب اسلامی در ایران، با توجه به تیرگی روابط رژیم شاه و دولت اتیوپی و اینکه دولت اتیوپی خود را انقلابی می دانست، روابط دو کشور شکوفا شد. وزیر امور خارجه اتیوپی پیام تبریک خود را به وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران ارسال کرد. جمهوری اسلامی ایران با تثبیت سیاست های خارجی کشور و اولویت دادن به آفریقا و کشورهای جهان سوم تصمیم به برقراری روابط دوستانه با اتیوپی که در منطقه حساس و استراتژیک در شاخ آفریقا قرار داشت، گرفت. اهمیت

این موضوع توسط سازمان وحدت آفریقا برجسته شد. علاوه بر موقعیت استراتژیک اتیوپی، برخورداری هر دو کشور از مواضع ضد امپریالیستی و همراهی اتیوپی در کنار ایران در جنگ تحمیلی ایران و عراق، ایران را در دهه ۱۹۸۰ مشتاق گسترش روابط خود کرد. در این سال‌ها اگرچه دو کشور روابط خود را گسترش دادند؛ اما جمهوری اسلامی ایران از آریته اریتره حمایت کرد که مانع بزرگی برای گسترش بیشتر روابط بود. مقامات اتیوپی در دیدار با مقامات ایرانی به طور ضمنی از این موارد به عنوان سد اصلی برای گسترش روابط بین کشورها یاد کردند. پس از سقوط هایله و ورود دولت جدید به اتیوپی در سال ۱۹۹۱، مذاکرات برای گسترش روابط دو کشور بار دیگر آغاز شد. در همان سال، مدیر خاورمیانه و شمال آفریقا از آدیس آبابا بازدید کرد و با مجلس زناوی، رئیس دولت انتقالی دیدار کرد و پیام شفاهی رئیس جمهور ایران (هاشمی رفسنجانی) را برای وی ارسال کرد که در آن ابراز تمایل شد و سفارت آن‌ها در تهران در سال ۱۹۹۲ بازگشایی شد (Arabahmadi & Karimi, 2018: 253).

مدت کوتاهی پس از بازگشایی سفارت اتیوپی در تهران، «تامرات لاین» نخست وزیر اتیوپی به ایران سفر کرد و در جریان این سفر چهار یادداشت تفاهم همکاری در زمینه‌های تجاری، ساختمانی، شیلات و نفت بین دو کشور امضا شد. علاوه بر این، در این سفر، دیداری بین مدیران رده میانی دو کشور صورت گرفت (Abhari and Alamooti, 1995: 91). در سال ۱۳۷۸ و در پی نشست وزرای امور خارجه ایران و اتیوپی در کنفرانس جنبش عدم تعهد در دوربان آفریقای جنوبی، وزیر امور خارجه اتیوپی به ایران سفر کرد و با رئیس جمهور ایران آقای خاتمی و وزیر امور خارجه دیدار کرد. در همان سال، وزارت نیرو و معدن اتیوپی به عنوان نماینده ویژه مجلس زناوی به ایران سفر کرد و پیام کتبی نخست وزیر اتیوپی را به ایران تسلیم کرد. مدت کوتاهی پس از این پیام، معاون رئیس جمهور ایران به اتیوپی سفر کرد. وی با نخست وزیر اتیوپی، معاون وزیر امور خارجه و رئیس سازمان وحدت آفریقا دیدار و تفاهم نامه همکاری‌های اقتصادی، علمی و فنی بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فدرال دموکراتیک را امضا کرد. اتیوپی دو کشور پس از امضای اجلاس M.O.U کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و اتیوپی، فعالیت‌ها و همکاری‌های اقتصادی، علمی و فنی خود را به طور رسمی آغاز کردند. در دهه ۲۰۰۰ روابط دو کشور به نحو احسن ادامه یافت و اجلاس کمیسیون

مشترک اقتصادی دو کشور در تهران و آدیس آبابا با حضور مقامات ارشد دو کشور برگزار شد. در دوره ریاست جمهوری احمدی نژاد روابط دو کشور گسترش یافت و هیئت‌هایی از هر کشور به کشور دیگر سفر کردند که آخرین آن‌ها حضور وزیر امور خارجه اتیوپی در جنبش عدم تعهد در تهران در سال ۲۰۱۲ است (Arabahmadi & Karimi, 2018: 254). اهمیت موقعیت استراتژیک اتیوپی در شاخ آفریقا و تعداد قابل توجه اقلیت‌های مسلمان ساکن در آن کشور از یک سو و موقعیت ژئوپلیتیکی این کشور در جغرافیای سیاسی آفریقا و همچنین قرابت‌های فرهنگی و تاریخی دو کشور از سوی دیگر ایران و اتیوپی را به یکدیگر نزدیک کرد. در حال حاضر روابط سیاسی و فرهنگی دو کشور به خوبی ادامه دارد.

روش تحقیق

این پژوهش از نظر روش توصیفی-تحلیلی است. در راستای رسیدن به هدف بررسی بنیان‌های ژئوپلیتیک تأثیرگذار بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قاره آفریقا با مراجعه به منابع و پژوهش‌های کتابخانه‌ای و اینترنت انجام شد.

عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در اتیوپی عوامل اقتصادی: اتیوپی یکی از سریع‌ترین اقتصادهای آفریقا است که در حال رشد است. طی دو دهه گذشته، صادرات ایران به اتیوپی با نرخ سالانه ۶٫۶۸ درصد افزایش یافته و در سال ۲۰۲۱ به ۱٫۵ میلیون دلار رسیده است. اهداف دیگر ایران در اتیوپی به اندازه اهداف امنیتی آن بزرگ است. تهران می‌خواهد تجارت را در بازارهای آینده آفریقا و از طریق راه آهن قاره‌ای در شرق آفریقا تقویت کند. اتیوپی که به عنوان یکی از سریع‌ترین اقتصادهای آفریقا در سال‌های اخیر در حال رشد شناخته می‌شود، می‌خواهد ایران را به عنوان سومین بازار بزرگ خود در خاورمیانه حفظ کند، در حالی که اتیوپی همچنان مقصد اصلی صادرات کالا و خدمات ایران است. اتیوپی در ۱۰ ماهه نخست سال ۲۰۱۸ نزدیک به ۳۱ میلیون دلار محصول به ایران صادر کرده است. در سال ۲۰۱۷، رقم صادرات اتیوپی به ایران ۵۰ میلیون دلار بود، در حالی که صادرات ایران به اتیوپی در مجموع حدود ۱۲ میلیون

دلار بود. در حالی که ارقام متوسط بودند، بخش خوبی از صادرات تقریباً ۳۰۰ میلیون دلاری ایران به شمال آفریقا در سال ۲۰۱۸ را نشان می‌دادند. در دهه ۱۹۹۰، اتیوپی روابط خود را با ایران در زمینه نفت، انرژی، معدن و کشاورزی گسترش داد. این روابط با رعایت قوانین موجود صورت گرفت تا کالاهای مورد نیاز خود را با ایران مبادله کند. اتیوپی همچنین به دنبال تسهیل فرصت‌های تجاری متقابل، شرکت در نمایشگاه‌های تجاری مشترک، برگزاری کارگاه‌های تجاری با تهران و دعوت از تهران برای بررسی نیازهای مالی اتیوپی با خرید مصالح ساختمانی از این کشور آفریقایی و گسترش روابط بین اتاق‌های بازرگانی مربوطه بود. در سال ۲۰۰۵، ایران به دنبال تقویت همکاری با اتیوپی در زمینه‌های مختلف از جمله بخش کشاورزی، ماشین آلات مزارع، راهسازی، تجارت، آموزش و بخش خصوصی بود. (England and Times, 2005: 1) در سال ۲۰۱۶، صادرات اتیوپی به ایران حدود دو میلیون دلار و صادرات ایران به اتیوپی تقریباً ۱۲ میلیون دلار آمریکا بود. در سال ۲۰۱۷، اعضای جوامع تجاری اتیوپی و ایران برای تقویت تجارت ارزش صادرات ایران به اتیوپی تبادل نظر نمودند و حجم صادرات مستقیم و غیرمستقیم اتیوپی به ایران به بیش از ۵۰ میلیون دلار رسید. ایران همچنان سومین بازار بزرگ محصولات صادراتی اتیوپی در خاورمیانه و منطقه شمال آفریقا است که در ده ماه اول سال ۲۰۱۸، اتیوپی نزدیک به ۳۱ میلیون دلار به ایران صادرات داشته است. واردکنندگان ایرانی مشتاق سرمایه‌گذاری در بازار گوشت و دام بودند که ارزش آن تقریباً ۶۰ تا ۹۰ میلیون دلار است. قهوه و منسوجات اتیوپی از دیگر محصولات بودند که می‌توانستند به بازار ایران عرضه شوند.

نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای: علاوه بر این روابط اقتصادی رو به رشد، ایران از زمان آغاز جنگ داخلی به شریک امنیتی دولت اتیوپی در نوامبر ۲۰۲۰ بین اتیوپی و شورشیان تیگرایان تبدیل شده است. روابط دیرینه اتیوپی با ایالات متحده و اروپا به دلیل عملیات نظامی علیه جبهه آزادیبخش خلق تیگرایان (TPLF) که بیش از سه دهه بر اتیوپی حکومت می‌کرد و به عنوان یک شریک مهم در جنگ جهانی علیه ترور در شرق به رهبری ایالات متحده عمل می‌کرد، آسیب دید. در زمان پهلوی، ایران با هایله سلاسی، امپراتور طرفدار غرب اتیوپی که از سال ۱۹۳۰ تا ۱۹۷۴ بر اتیوپی حکومت می‌کرد، متحد شد. یک کودتای نظامی تحت حمایت شوروی، سلاسی را در سال ۱۹۷۴ برکنار کرد و باعث وخامت روابط ایران و اتیوپی شد. در سال ۱۹۷۷، سرهنگ منگیستو هایله ماریم در اتیوپی به

قدرت رسید و ترور سرخ اتیوپی، پاکسازی خشونت آمیز رقبای سیاسی خود را اجرا کرد. در آن سال، شاه از محمد سیاد باره، دیکتاتور سومالی در جنگ یک ساله اوگادن علیه اتیوپی منگیستو برای جلوگیری از نفوذ شوروی حمایت کرد. پس از انقلاب اسلامی، روابط ایران با حکومت نظامی حامی شوروی اتیوپی که به نام درگ نیز شناخته می‌شود، بهبود یافت. منگیستو در کنار جمهوری اسلامی با برقراری روابط دوجانبه و مخالفت با آمریکا، در محکومیت تهاجم عراق جانب ایران را گرفت. در سال ۱۹۹۱، حکومت نظامی اتیوپی سقوط کرد و TPLF قدرت را در دست گرفت و روابط بهتری را با غرب ایجاد کرد. پس از بمب‌گذاری‌های سفارت ایالات متحده در کنیا و تانزانیا در سال ۱۹۹۸، ایالات متحده شاخ آفریقا را دوباره در اولویت قرار داد و روابط نزدیک‌تری با TPLF برقرار کرد. پس از حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ علیه ایالات متحده، کمک‌های نظامی اضافی آمریکا به TPLF افزایش یافت که بیشتر آن به تلاش‌های ضد تروریسم در سومالی اختصاص داشت. اسرائیل همچنین به برنامه مبارزه با تروریسم اتیوپی کمک نظامی کرد. در سال ۲۰۰۹، آویگدور لیبرمن، وزیر خارجه اسرائیل از این کشور بازدید کرد. اتیوپی یک شریک قابل اعتماد ایالات متحده در طول جنگ جهانی علیه تروریسم بود. با این حال، در سال ۲۰۱۸، تغییر در رهبری اتیوپی این ترتیب را زیر سؤال برد. ابی احمد قدرت را در دست گرفت و به سلطنت تقریباً سی ساله TPLF پایان داد. TPLF مجبور شد عملیات خود را به منطقه تیگرایان، جایی که هنوز در آنجا مستقر است، منتقل کند. امارات متحده عربی پس از آن میانجیگری توافقی بین اتیوپی و اریتره را امضا کرد که در آن هر دو کشور توافق کردند که خصومت‌ها با یکدیگر را متوقف کنند. با برکناری مقامات بلندپایه تیگرایان که آن‌ها را متهم به فساد و سرکوب می‌کرد، از جایگاه آن در دولت کاسته شد. ابی به دنبال ایجاد اصلاحاتی در سیستم حکومت فدرال بود که نفوذ منطقه تیگری را محدود می‌کرد. در اواخر سال ۲۰۲۰، زمانی که TPLF به نیروی دفاع ملی اتیوپی (ENDF) حمله کرد، این تنش‌ها به اوج رسید و جنگ داخلی را آغاز کرد. پاسخ وحشیانه به عنوان فرمانده کل ENDF باعث شد که پایتخت‌های غربی از جمله ایالات متحده حمایت خود را از او قطع کنند (Mohamed Ali, 2022: 1).

روابط نظامی-امنیتی: در غیاب حمایت آمریکا، ابی به دنبال کمک نظامی از تهران بود. ایران احتمالاً متوجه شکاف بین اتیوپی و ایالات متحده پس از درخواست واشنگتن از ابی از پایان کارزار

نظامی خود در ماه مه ۲۰۲۱ شد. اتیوپی خشمگین شد؛ زیرا شورشیان تیگرایان را مسئول جنگ و کنترل منطقه تیگری به عنوان بخشی جدایی ناپذیر از امنیت خود می‌دانست. پس از تسلط شورشیان بر مکه، پایتخت منطقه تیگری، در ژوئن ۲۰۲۱، ایران شروع به ارسال هواپیمای بدون سرنشین بدون سرنشین مهاجر-۶ (UCAV)، یکی از پیشرفته‌ترین پهپادهای خود، به اتیوپی برای سرکوب قیام کرد. وزارت خزانه‌داری ایالات متحده این انتقال را در بسته تحریمی اکتبر ۲۰۲۱ که شبکه اشاعه هواپیماهای بدون سرنشین ایران را هدف قرار داده بود، تأیید کرد. وزارت امور خارجه ایالات متحده خاطرنشان کرد که این نقل و انتقالات ناقض قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد است که مستلزم تأیید این شورا برای واردات و صادرات برخی سیستم‌های تسلیحاتی به ایران و از ایران است. با این حال، از آنجایی که این قطعنامه ۲۲۳۱ در اکتبر ۲۰۲۳ منقضی شده است، ایران اکنون دارای پوشش قانونی برای صادرات پهپاد خود است که می‌تواند منجر به ارسال محموله‌های بیشتری به اتیوپی شود (Mitzer and Oliemans, 2021: 1).

نفوذ کشورهای خلیج فارس در منطقه: اتیوپی کشوری با پیوندهای تاریخی، مذهبی و اقتصادی طولانی با کشورها و مردمان شورای همکاری خلیج فارس (GCC) است. شورای همکاری خلیج فارس یک سازمان منطقه‌ای است که از شش کشور تولیدکننده نفت خلیج فارس، عربستان سعودی، بحرین، کویت، عمان، قطر و امارات متحده عربی (امارات متحده عربی) تشکیل شده است. این سازمان در سال ۱۹۸۱ به منظور تقویت همکاری بین کشورهای عضو و مردم آن‌ها و ایجاد سیستم‌های مشابه در زمینه‌های اقتصادی، مالی، آموزشی، فناوری، قانون‌گذاری، اداری و سایر زمینه‌ها تأسیس شد. رابطه اتیوپی با خلیج قبل از قرن هفتم پس از میلاد از روابط تجاری دور شروع می‌شود؛ اما در درجه اول ظهور اسلام پایه و اساس این رابطه را بنا نهاد. اتیوپی روابط دیپلماتیک رسمی با تمام کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس برقرار کرد. با این حال، این پیوند طولانی مدت آنچنان که باید به روابط قوی اقتصادی و سیاسی و منافع متقابل تبدیل نشده است. در طول رژیم امپراتوری قبل از ۱۹۷۴، سوء ظن و بی‌اعتمادی زیادی بین اتیوپی و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس وجود داشت. به دلیل پیوندهای تاریخی و سنتی قوی اتیوپی با اسرائیل و سیستم سیاسی و اقتصادی تحت سلطه مسیحیت ارتدوکس در داخل، کشورهای عربی اتیوپی را به عنوان دشمن جهان عرب

می‌نگریستند؛ در نتیجه، کشورهای عربی شورای همکاری خلیج فارس در کنار مخالفان داخلی و خارجی دولت اتیوپی قرار گرفتند. در طول رژیم درگ (از ۱۹۷۴-۱۹۹۱)، بی‌اعتمادی و سوءظن مشابهی نسبت به یکدیگر ادامه یافت.

اگرچه روابط اقتصادی و سیاسی بین دو طرف در طول رژیم EPRDF (۱۹۹۱-۲۰۱۸) بهبودهایی نشان داده است؛ اما این روابط خالی از سوءظن و بی‌اعتمادی متقابل نبود. نه اتیوپی و نه جهان عرب از این بی‌اعتمادی و سوءظن دیرینه متقابل بهره‌ای نبرده‌اند. آن‌ها نتوانستند از پتانسیل‌های عظیم برای روابط قوی اقتصادی و سیاسی استفاده کنند. با این حال، پس از انتقال سیاسی در اتیوپی در سال ۲۰۱۸، وضعیت شروع به تغییر قابل توجهی کرده است و روابط اتیوپی با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس بهبود بیشتری یافته است. همانطور که در زیر به تفصیل بحث شده است، دولت اتیوپی علاقه خود را برای همکاری نزدیک و همکاری با کشورهای خلیج در سه سال گذشته نشان داده است. اتیوپی و کشورهای خلیج برای بهبود روابط کلی خود چندین توافق نامه امضا کردند. روابط تجاری بین اتیوپی و خلیج فارس از مدت‌ها قبل آغاز شده است. با این حال، مبادلات تجاری تا اوایل دهه ۲۰۰۰ بسیار محدود بود. اخیراً کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به ویژه عربستان سعودی، امارات متحده عربی و کویت به یکی از شرکای تجاری برتر اتیوپی تبدیل شده‌اند.

عربستان سعودی یکی از شرکای تجاری اصلی اتیوپی است. روابط تجاری بین این دو از زمان به زمان در حال افزایش است. بر اساس داده‌های دایره المعارف ملل (۲۰۲۱)، در سال ۲۰۰۰، ارزش صادرات اتیوپی به عربستان سعودی ۳۹ میلیون دلار و ارزش واردات آن ۲۱ میلیون دلار بود. حجم معاملات فقط ۶۰ میلیون دلار بود؛ اما همچنان عربستان سعودی سومین شریک تجاری برتر اتیوپی بود. داده‌های به دست آمده از سالنامه اتحادیه آفریقا در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۹، ارزش صادرات اتیوپی به ۱۷۱,۶۲ میلیون دلار رسیده است در حالی که ارزش واردات به ۴۶۰,۷۸ افزایش یافته است. مجموع معاملات تجاری در همین سال ۶۳۲,۴ میلیون بوده است. از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹، عربستان سعودی با گردش تجاری بیش از ۲,۸۵ میلیارد دلار، یکی از شرکای تجاری برتر اتیوپی بود. اتیوپی در این پنج سال نزدیک به ۲,۰۵ میلیارد دلار کالا از عربستان سعودی وارد کرده و

۸۰۷,۲۲ میلیون دلار کالا به عربستان سعودی صادر کرده است. تراز تجاری نشان می‌دهد که روابط تجاری بین اتیوپی و عربستان سعودی به نفع عربستان سعودی بوده است. از مجموع حجم تجارت صادراتی اتیوپی، ۸,۱۳ درصد به عربستان سعودی صادر شده است که عربستان را به یکی از مقاصد اصلی صادرات کالاهای اتیوپی تبدیل می‌کند (Encyclopedia of the Nations, 1: 2021).

امارات یکی دیگر از شرکای تجاری قوی اتیوپی است. روابط تجاری بین اتیوپی و امارات نیز در ده سال گذشته بهبود زیادی نشان داده است. بر اساس داده‌های سالنامه اتحادیه آفریقا در سال ۲۰۲۰، کل گردش مالی بین اتیوپی و امارات از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ بیش از ۲,۴۷ میلیارد دلار بوده است. در سال ۲۰۱۵، ۴۶۰,۹۹ میلیون دلار بود و در سال ۲۰۱۹ به ۵۸۰ میلیون دلار رسید. روابط تجاری دو کشور به نفع امارات بود؛ زیرا اتیوپی بیش از ۱,۹ میلیارد دلار کالا از امارات وارد کرد و ۵۲۵,۹۶ میلیون دلار کالا به این کشور صادر کرد. امارات متحده عربی امارات یکی از چهار مقصد برتر صادراتی اتیوپی در سال‌های مورد بررسی بوده است. محصولات کشاورزی و کالاهای نیمه فرآوری شده اقلام اصلی صادراتی اتیوپی هستند، در حالی که این کشور نفت، وسایل نقلیه، لوازم الکترونیکی، ماشین آلات، کودها و سایر کالاهای مصرفی را از امارات وارد می‌کند (African Union, 2020).

کویت یکی دیگر از مهمترین شرکای تجاری اتیوپی بود. بر اساس گزارش پایگاه داده Comtrade سازمان ملل، کویت با میانگین ۱۱,۳ درصد از کل صادرات، در بین سه مقصد برتر صادرات کالای اتیوپی از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸ بوده است. همچنین با میانگین ۶,۴ درصد از کل واردات کشور در بین سه شریک برتر واردات کالا قرار گرفت. اتیوپی محصولات کشاورزی و حیوانات زنده را به کویت صادر می‌کند، در حالی که از کویت نفت وارد می‌کند. روابط تجاری اتیوپی با قطر به سطح مطلوبی نرسیده است. کل گردش تجاری بین این دو در سال ۲۰۰۸ ۲۲,۳ میلیون دلار بود و در سال ۲۰۱۸ به ۵,۸ میلیون دلار کاهش یافت. تراز تجاری به نفع قطر بود. در ده سال گذشته، اتیوپی ۴,۹ میلیون دلار کالا به قطر صادر کرده و ۱۷۲,۴ میلیون دلار کالا وارد کرده است. اتیوپی کود، محصولات پلاستیکی، نفت و غیره وارد کرد و محصولات کشاورزی را صادر کرد (Girma, 2020). روابط تجاری اتیوپی با بحرین و عمان به خوبی توسعه نیافته است. به عنوان مثال، بر اساس داده‌های پایگاه داده Trading Economics (۲۰۲۱)، اتیوپی در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ تنها ۴,۸۸ میلیون و ۵۸۸,۵

هزار دلار کالاهای کشاورزی و ذخایر زنده را به عمان صادر می‌کند. اتیوپی ۴,۲۶ میلیون دلار در سال ۲۰۱۷ و ۲۸۵,۷۱ هزار دلار در سال ۲۰۱۸ از عمان وارد کرده است. به همین ترتیب، اتیوپی در سال ۲۰۱۸ ۵,۵۹ میلیون دلار کالاهای کشاورزی به بحرین صادر کرد و ۶۶,۳۲ میلیون دلار کالاهای صنعتی از بحرین در سال ۲۰۱۷ وارد کرد (Trading Economics, 2021).

در این بین باتوجه به شرایطی که اتیوپی با کشورهای خلیج فارس دارد موقعیت مناشبی در راستای نفوذ ایران در منطقه فراهم است. ایران برای نفوذ در اتیوپی با امارات متحده عربی که روابط مثبتی با دولت اتیوپی دارد رقابت می‌کند. به عنوان مثال، امارات، نیروهای ابی را آموزش داد و حملات پهبادی را علیه مواضع تیگرایان هدایت کرد. پروازهای پشتیبانی اماراتی به طور منظم از امارات متحده عربی، از جمله پهباد Wing Loong ساخت چین که در طول جنگ داخلی توسط امارات به پایگاه‌های هوایی اتیوپی تحویل داده می‌شد، قاچاق می‌کردند. وابستگی اتیوپی به امارات احتمالاً نفوذ ایران را کنترل می‌کند (Binnie, 2021).

روابط فرهنگی: ایران همچنین می‌تواند از نفوذ قدرت نرم خود در اتحادیه آفریقا که در آدیس آبابا مستقر است، و همچنین از یک توافق‌نامه فرهنگی دیرینه با اتیوپی که از سال ۱۹۸۹ اجرایی شده است، محافظت کند و اسلام شیعی را در این کشور آفریقایی ترویج کند. مدت کوتاهی پس از آغاز درگیری‌های اتیوپی، ایران در حال برگزاری مذاکرات مذهبی در این کشور بود. با حرکت رو به جلو، پیشرفت نفوذ ایران در اتیوپی تا حدی مشروط به پیشرفت واقعی در روابط آن با آدیس آبابا و میزانی که این دو می‌توانند تلاش‌های قدرت‌های رقیب برای مهار آن‌ها را از مسیر خود خارج کنند، باقی خواهد ماند. این نشان می‌دهد که تا زمانی که درگیری با مردم تیگری حل نشده باقی بماند، نفوذ امنیتی ایران بر ملت آفریقا ممکن است به رشد خود ادامه دهد. ایران در سال ۱۹۸۹ با اتیوپی قرارداد فرهنگی امضا کرد و یک دفتر فرهنگی راه‌اندازی کرد. در سال ۱۹۹۱، اتیوپی از طریق یک گذار سیاسی داخلی که ایران با افزایش سطح تساهل مذهبی، فعالیت‌های فرهنگی خود را آزادانه‌تر انجام داد ایران دومین قرارداد فرهنگی را در سال ۲۰۰۰ با اتیوپی امضا کرد که منجر به تبادل کتاب، نشریات، عکس، نرم افزار کامپیوتری، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، دانشگاهیان و دانشجویان و مجموعه‌ای از برنامه‌های آموزشی، هنری و پژوهشی شد. ایران افزایش ارتباط با اقوام متعدد، ترویج

وحدت ادیان، معرفی اهل بیت انتشارات بیت و تشکیل گروه‌های بحث مذهبی در اتیوپی را دنبال نمود. مراسم مذهبی در اتیوپی و رویدادهای دیگر برای تشویق وحدت و همزیستی اسلامی در میان جوامع قومی متعدد اتیوپی برای ایران حائز اهمیت بود (Hawzah Official News Agency, 1397: 1). آدیس آبابا و تهران در ادامه به توافق رسیدند تا به ترویج سفر مشترک و گردشگری پزشکی، فروش صنایع دستی ایرانی و فرهنگی در مقیاس وسیع بپردازند. در نتیجه، دو پایتخت به دنبال تسهیل روایید الکترونیکی و تمدید اقامت یک ماهه برای شهروندان یکدیگر بودند (Karimi, 1399: 1).

مبارزه با تروریسم: اتیوپی یکی از اولین کشورهای منطقه شاخ بود که انقلاب ایران را تبریک گفت و خواستار گسترش روابط با تهران بود. مقامات و روحانیون ایرانی مکرراً به اتیوپی برای ایجاد روابط سفر می‌کردند و اتیوپی سفارت‌های خود را در تهران بازگشایی نمود. ایران به طور همزمان تماس خود را با گروه‌های اسلامی در اتیوپی و ایجاد روابط با آدیس آبابا از طریق ملاقات مکرر با مقامات اتیوپیایی که کشورشان میزبان اتحادیه AU است حفظ نمود. در سال ۲۰۰۱، جنگ جهانی به رهبری ایالات متحده علیه تروریسم، تهران را تشویق کرد تا امنیت خود را از طریق گسترش نفوذ در آفریقا در منطقه شاخ، با کشور اتیوپی افزایش دهد. گسترش مبارزه علیه عملیات تروریستی در سراسر شرق آفریقا توسط گروه‌هایی مانند القاعده و الشباب از جمله این موارد بود؛ اما روابط برتر اتیوپی با اسرائیل مانع از گسترش روابط امنیتی بین آدیس آبابا و تهران شد (England and Times, 2005: 1). تهران امیدوار بود که اصلاحات در اتیوپی در زمان نخست وزیری ابی احمد علی که در سال ۲۰۱۸ به این سمت انتخاب شد، ممکن است روابط با اتیوپی را تقویت کند. برای این منظور ایران تأکید کرد که دو کشور از روابط سیاسی خوبی برخوردارند و از همکاری در این زمینه استقبال کردند. ایران از این کشور آفریقایی خواست تا از این فرصت برای تقویت مبارزه با تروریسم با تهران استفاده کند. ایران همچنین اتیوپی را به دلیل داشتن تجربه و توانایی خود در راستای سرکوب داعش در عراق و سوریه یادآور شد و آدیس آبابا را به استفاده از تخصص تهران در مبارزه با تروریسم تشویق نمود (The Reporter Ethiopia, 2019: 1).

گسترش ایدئولوژی انقلابی: واژه مقاومت اساس سیاست خارجی ایران است و در جست‌وجوی راه‌هایی برای خروج از انزوای بین‌المللی است. از این رو در صف‌بندی‌های منطقه‌ای و گسترده‌تر جهانی، به ویژه جبهه مقاومت از جمله ایران، عراق، سوریه، لبنان و ... بوده است. حماس اما زمانی که در چهلمین سالگرد انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مرحله دوم انقلاب را آغاز کردند و چنین شعارهایی به‌عنوان جغرافیای مقاومتی یا اقتصاد مقاومتی مطرح شد، این واژه کاربرد وسیع‌تری پیدا کرد. در حالی که مقاومت معمولاً بیانگر موضع ایران در قبال قدرت‌های غربی است و از این جهت که به شدت لفاظی کلاسیک جنگ سرد را یادآوری می‌کند، همه رقبای ایران، از جمله بسیاری از کشورهای عربی خلیج فارس را شامل می‌شود. به همین دلیل است که مداخله کشورهای عربی حوزه خلیج فارس در امور شاخ آفریقا باعث افزایش علاقه تهران به این منطقه شد و جغرافیای مقاومت را با استفاده جدید دیگری از این اصطلاح راه‌اندازی کرد. در حالی که این به عنوان پاسخی به خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ تلقی می‌شد، آغاز مرحله دوم انقلاب اسلامی نیز می‌توانست یک عنصر ایدئولوژیک باشد. در حال حاضر ایران می‌تواند روی کشورهای غیر عربی شاخ حساب کند و روابط خود را حفظ کند، به ویژه اتیوپی که در حال حاضر نیز در شاخ نسبتاً منزوی است و باید در مناقشه آب نیل با مصر روبرو شود، جایی که مصر در تلاش است تا نه تنها از کشورهای عربی؛ بلکه از آفریقای غیر عرب نیز حمایت شود. اختلافات اتیوپی با دیگر همسایگانش، اول از همه با سودان و سومالی، اتیوپی را به بخش مرکزی تئاتر بزرگتر برای نمایش قدرت ایران در فراسوی مرزهایش تبدیل کرده است (Keynoush, 2022: 1).

موقعیت جغرافیایی: همکاری روزافزون کشورهای ساحلی دریای سرخ و ایجاد شورای دریای سرخ انگیزه بیشتری برای همکاری ایران و اتیوپی ایجاد کرده است: مصر با این ادعا که اتیوپی یک کشور نیست، تلاش می‌کند اتیوپی را از شورای دریای سرخ دور نگه دارد. ایران علیرغم برنامه‌های توسعه‌ای فزاینده‌اش در دریای آزاد، همچنان دارای منافع اولیه در تنگه هرمز، خلیج عمان و اقیانوس هند و مسیر دریایی از طریق باب المندب و دریای سرخ به شرق است. مدیترانه ممکن است هنوز تابعی از روابط مصر و ایران باشد. نباید فراموش کرد که انتهای دیگر دریای سرخ، خروجی مدیترانه،

کانال سوئز است که در اختیار مصر است. برنامه تازه راه‌اندازی شده ایرانی با هدف ارائه قدرت ایرانی به جهانیان و مخاطبان داخلی، ایجاد ائتلاف دریای سرخ و خلیج عدن به رهبری عربستان سعودی، امکانات تهران را بیشتر کرده است (Mohamed Ali, 2022: 1).

موقعیت ژئواستراتژیک: اهمیت استراتژیک این کشور در شاخ آفریقا از آنجاست که منبع رود نیل و دروازه‌ای به دریای سرخ و خلیج عدن است. موقعیت آن در یک طرف برخی از خطوط اصلی دریایی تجاری و مسیرهای زمینی به آن اهمیت حیاتی می‌بخشد. اهمیت آن به دلیل مجاورت با شبه جزیره عربستان با نفت افزایش می‌یابد. از این رو اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهای استراتژیکی در منطقه حائز اهمیت است. در تقدم‌بندی گسترش روابط سیاسی خود با کشورهای آفریقایی حق تقدم را باید به این منطقه بدسیم و این نکته بسیار مهمی است که در تدوین استراتژی سیاسی ایران باید لحاظ گردد؛ زیرا دو حوزه دریای سرخ و خلیج فارس به‌عنوان یک واحد عملیاتی هستند و با در نظر گرفتن اینکه کانال سوئز از لحاظ عرض و عمق گسترش خواهد یافت امکانات بیشتری را برای نفتکش‌های پر ظرفیت فراهم خواهد ساخت بویژه اینکه دیگر دو قطب جهانی دوران جنگ سرد هیچگونه تقابلی را در این منطقه ندارند؛ در نتیجه استراتژیهای تدوین شده در این منطقه کمتر با موانع مواجه خواهد شد و این رویداد تأثیر شگرفی بر پایداری امنیت همه‌جانبه آن‌ها خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

اتیوپی دروازه ایران به سمت شاخ آفریقا و منطقه وسیع‌تر شرق آفریقا است. ایران با کمک به اتیوپی در درگیری مداوم خود با نیروهای شورشی دفاع تیگری (TDF) که نماینده اقلیت قومی تیگری است، به اصطلاح عمق استراتژیک خود را در منطقه حفظ می‌کند تا نفوذ خود را تقویت کند. این امر ایران را قادر می‌سازد تا قدرت خود را در قاره‌های دور نشان دهد و در مانورهای ژئوپلیتیکی در آفریقا شرکت کند و در عین حال مخالفان و قدرت‌های رقیب خود را مهار کند. تا آنجا که به تهران مربوط می‌شود، با توجه به موج‌های اخیر آشفتگی سیاسی در کشورهای آفریقایی که زمانی از نفوذ برخوردار بود، مانند تونس، سودان و آفریقای جنوبی، درگیری در اتیوپی ممکن است رفتارهای

دوستانه نسبت به ایران وجود داشته باشد. از سال ۲۰۱۸، دو کشور از برنامه هسته‌ای ایران و مداخله سیاسی غیرنظامی برای پایان دادن به درگیری یمن دفاع کرده‌اند. انزوای نسبی اتیوپی از ابتکارات سیاسی، دریایی و امنیتی به رهبری کشورهای ساحلی دریای سرخ - مصر، عربستان سعودی، سودان، جیبوتی و اریتره - و اختلافات آدیس آبابا با کشورهای همسایه مانند سودان، ممکن است نخست وزیر ابی را تشویق کرده باشد. به سمت کشورهای دورتر و دوستانه‌تر مانند ایران حرکت کند. ایران همچنین سعی کرده است با نخست وزیر اتیوپی در مورد چالش‌های مشترک دیگر از جمله نتیجه درگیری‌های داخلی و مسلحانه در سودان و سومالی تعامل داشته باشد. برای دستیابی به این اهداف، ایران اتیوپی را تشویق کرده است تا از تخصص تهران در مبارزه با تروریسم استفاده کند. مهمتر از آن، ایران تلاش کرده تا کریدورهای نفوذ در منطقه درگیری اتیوپی در تیگری، جایی که منافع ایالات متحده در خطر است، بسازد. اتیوپی که زمانی به عنوان شریک ایالات متحده دیده می‌شد، اکنون واشنگتن را به خاطر درخواست توقف درگیری مرگبار با TDF که در نوامبر ۲۰۲۰ پس از حمله نیروهای دفاع ملی اتیوپی (ENDF) توسط نیروهای آزادیبخش خلق تیگری آغاز شد، توصیه می‌کند. جبهه (TPLF) و متعاقباً پایتخت منطقه تیگری، مکله را تصرف کرد. اتیوپی همچنین تلاش‌های ایالات متحده برای همکاری با Tigray برای ارائه کمک‌های بشردوستانه را رد کرده است و نشان می‌دهد که به نیت واشنگتن اعتماد ندارد. این می‌تواند دریچه‌ای برای ایران ایجاد کند تا اتیوپی را به حوزه نفوذ خود وارد کند و به طور بالقوه حتی تهران را برای رهبری عملیات‌های خود علیه تروریست‌هایی مانند القاعده، داعش و الشباب تشویق کند. واضح است که اتیوپی اکنون بخشی از یک زمین بازی بزرگتر برای نمایش قدرت ایران در خارج از مرزهایش است. این پژوهش به منظور طراحی الگوی رفتاری مناسب ایران در اتیوپی، از طریق جمع‌آوری اطلاعات به شرح ذیل پیشنهاداتی را مطرح می‌کند:

موقعیت استراتژیک: افزایش حضور نظامی ایران در منطقه، اقداماتی در راستای کاهش دزدی دریایی از طریق برقراری امنیت نظامی با ایجاد پیمان‌های دوجانبه و چندجانبه در منطقه.

موقعیت جغرافیایی: این منطقه به آبراهه‌های دریایی تسلط دارد بنابراین با تقویت ناوگان دریایی، زیرساخت‌های اقتصاد دریایی، رونق بخش دریانوردی و صادرات از این طریق می‌توان از این موقعیت در راستای خروج از انزوا و بهبود شرایط بهره برد، در این منطقه، مهم‌ترین منابع آبی، در حوزه رود نیل واقع شده است که بزرگترین و مهم‌ترین دریاچه‌های آفریقا و منابع آبی آن به شمار می‌آید. از جمله، دریاچه تانگانیکا، کیوو و دریاچه جورج؛ بنابراین می‌توان از استراتژی آب مجازی و کشت فراسرزمینی در این منطقه استفاده نمود، استفاده از توانمندی‌های بنادر موجود در این منطقه در راستای تأمین اهداف و منافع ملی.

موقعیت ژئواکونومیک: بهره‌گیری از مدل‌های مختلف تجاری و به کارگیری آن‌ها در یک بازار سیاسی و توجه تغییرات در تأمین مالی و کنترل اتیوپی، انعقاد قراردادهای ساخت و ساز و سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در منطقه وسیع دریای سرخ و اتیوپی خصوصاً در طرح یک کمربند- یک جاده، ایجاد و تولید پول فراوان به اقتصاد اتیوپی و برطرف نمودن رکود اقتصادی و بهبود بخشی از بدهی این کشور، سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی در بخش شیلات، نوسازی مناطق صنعتی، تولید انرژی برق آبی و برق خورشیدی ارزان قیمت.

موقعیت ژئوکالچر: اصل توانمند سازی در تعهدات متعدد نسبت به حقوق بشر و دموکراتیک، توجه به بخش سازمان‌های غیر دولتی سازمان یافته - برای ترویج ارزش‌ها و آموزش‌ها مخصوصاً در جاهایی که نهادها ضعیف هستند و دستگاه رسمی آن‌ها دولت برای کسب سود در بازار سیاسی به طور روزمره درگیر استراتژی‌ها است در راستای افزایش تقاضای سازمان یافته برای صیانت از حقوق دموکراتیک و نمایندگی آن، بهره‌گیری از موقعیت جهان اسلام برای نشان دادن چهره‌ای به عنوان رهبر جهان اسلام در راستای نفوذ فرهنگی در منطقه، نفوذ مذهبی، فرهنگی و سیاسی در نهادهای سیاسی اتیوپی.

توسعه حوزه نفوذ و قلمرو: گسترش استراتژی امنیتی که شامل یک استراتژی امنیتی باشد رویکرد امنیت انسانی، توسعه سازوکارهایی برای تأمین مالی شفاف سیاسی، به منظور به حداقل رساندن تحریفات و خطرات بازارهای سیاسی رانتی در اتیوپی، استراتژی مأموریت‌های صلح‌طلبانه، آموزش

پرسنل نظامی و ابتکار عمل صلح و امنیت در اتیوپی، اتخاذ استراتژی‌هایی در راستای جلوگیری از رشد اسلام‌گرایی افراطی و تروریسم در اتیوپی، جلوگیری نمودن از تشکیل دولت‌ها و سازمان‌های کوچک منطقه‌ای که مانع از نفوذ ایران در این کشور می‌گردد، میانجی‌گری و استقرار صلح میان کشورهای شاخ آفریقا و مهارتی که در این زمینه می‌توان از خود نشان داد می‌تواند موجب افزایش دامنه نفوذ و قلمروی ایران در منطقه گردد.

رقابت ژئوپلیتیکی بین قدرت‌ها: این کشور همیشه به دلیل داشتن ترافیک دریایی، بندرهای بزرگ منطقه، ثروت‌های عظیم اطراف، تجارت اسلحه، نقاط عبور مردم و کالاها و خطرات دزدی دریایی، مکان مناسبی برای قدرت‌های بین‌المللی بوده است. بهره‌گیری از قدرت دریایی در راستای افزایش نفوذ و رقابت با سایر کشورهای حاضر در منطقه، گسترش مناسبات دو یا چندجانبه از طریق راه‌اندازی نهادها و سازمان‌های سیاسی و مدنی قابل توجه، کمک به روند صلح و امنیت بین اتیوپی و کشورهای منطقه به ویژه سومالی که دارای اشتراکات مذهبی با جمهوری اسلامی ایران نیز است، راهبرد استفاده از بخش خصوصی برای گسترش سرمایه‌گذاری در این کشور در راستای کسب مزیت رقابتی، ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای بهره‌گیری از منابع طبیعی موجود در اتیوپی، استراتژی شناخت جغرافیا، تاریخ و فرهنگ رقبا و کانال‌گذاری تغییر و گزینه‌های استراتژیک بازیگران در منطقه در راستای گسترش نفوذ، آموزش نیروهای محلی و هماهنگی و پشتیبانی لجستیکی.

قدردانی

نویسندگان مراتب قدردانی خود را از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه اهل بیت (ع) و دانشگاه امام صادق اظهار می‌نمایند.

منابع

- Abhari, R. and Alamooti, M. (1374 [1995 A.D]). *Etiopi [Ethiopia]* (ketāb-e sabz). Tehran: Daftar-e Motāle'āt-e Siāsi Beinolmelali Vezārat-e Omur-e Xāreje (Ministry of Foreign Affairs: Institute for Political And International Studies. [In Persian]
- African Union (2020). African Trade Statistics. 2020 Year Book. African Union. https://au.int/sites/default/files/documents/39607-doc-af-trade_yearbook2020_v4_comp-compresse_1.pdf.

- Amini, S. (2001). *Pictorial History of Iran: Ancient Persia before Islam 1500 B.C.--652 A.D.* Tehran: Authorhouse.
- Arabahmadi, A.B. (1393 [2013 A.D]). *Jāme'e va farhang-e Eritre [Eritrea]* [in English: Society and Culture in Eritrea]. Tehran: Alhodā. [In Persian]
- Arabahmadi, A.B. and Karimi, M. (1397 [2018 A.D]). *Jāme'eh va farhang-e Etiopi [Ethiopia]* [In English: Society and Culture in Ethiopia]. Tehran: Alhodā. [In Persian]
- Arab News, (2020). Saudi Arabia and 7 countries form council to secure Red Sea and Gulf of Aden', Arab News (6 January 2020), available at: <https://www.arabnews.com/node/1609121/saudi-arabia>.
- Asserate, A.W. (2017). *King of Kings: The Triumph and Tragedy of Emperor Haile Selassie I of Ethiopia*. London: Haus Publishing.
- B. Keynoush, (2022). 'Iran to remain a key ally to Ethiopia', MEI, (26 January 2022), available at: <https://www.mei.edu/publications/iran-remain-key-partner-ethiopia-tigray-conflict?fbclid=IwAR3LdLJ2Cv2jfDvETJtuIEI-bRSV6ny6ai79Ge80N2Q14YouYpu2iDeuDu0>.
- Budge, E.A.W. (2015). *A History of Ethiopia: Volume I: Nubia and Abyssinia*, New York: Routledge Revival
- Eghtedari, A. (1364 [1985 A.D]). *Az daryā-ye pārs tā daryā-ye chin [China sea]* [in English: From the Persian Sea to the China Sea]. Tehran: Šerkat-e Tahqiq va Enteshār-e Masā'el-e Hamlonaq-e Irān. [In Persian]
- Encyclopedia of the Nations Ethiopia (2021). Foreign Trade. <https://www.nationsencyclopedia.com/Africa/Ethiopia-FOREIGN-TRADE.html>
- England, Andrew and Times, Financial (2005). "Iran, Ethiopia Keen to Expand Investment, Trade Relation," *Sudan Tribune*, February 15, 2005, <https://sudantribune.com/spip.php?article8027>.
- Girma, Z. (2020, February 1). Ethio-Qatar Strategic Cooperation in Trade and Investment. *The Ethiopian Herald*. <https://www.press.et/english/?p=1841>
- Hafez Nia, Mohammad Reza (2006). *Principles and Concepts of Geopolitics*, Mashhad: Papli Publications. [In Persian]
- Hawzah Official News Agency (1397). Imam Hussein Mourning Ceremony Held in Ethiopia," *Hawzah Official News Agency*, Shahrivar 25, 1397, <https://www.hawzahnews.com/news/>
- J. Binnie, (2021). 'Ethiopia may have Iranian UAVs', Janes, (18 August 2021), available at: <https://www.janes.com/defence-news/newsdetail/ethiopia-may-have-iranian-uavs>.
- Karimi, Fatimah (1399) "Income Generation of Ethiopian Women by Weaving Persian Carpets," *Mehr News Agency*, Farvardin 15, 1399, <https://www.mehrnews.com/news>. [In Persian]
- Kent, R.G. (1950). *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*, American Oriental Series XXXIII. Connecticut/ New Haven: American Oriental Society.
- Mitzer, Stijn and Oliemans, Joost (2021). Iranian Mohajer-6 Drones Spotted In Ethiopia, *The Oryx Handbook of Iranian Drones*, August 11, 2021, <https://www.oryxspioenkop.com/2021/08/iranian-mohajer-6-drones-spotted-in.html>

- Mohamed Ali, Abdolgader (2022). UAE, Turkey, and Iran: Why rival powers are backing Ethiopia's government, The new arab, 02 January, 2025 <https://www.newarab.com/analysis/why-rival-powers-are-backing-ethiopias-government>
- Morkot, R. (1991). Nubia and Achaemenid Persia: Sources and Problems. In H. Sancisi-Weerdenburg, H. and Kuhrt, A. (Eds.), *Achaemenid History VI. Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire; Proceedings of the Groningen 1988 Achaemenid History Workshop* (pp. 321-336). Leiden: Nederlands Instituut voor Net Nabije Oosten
- Munson, R. V. (2013). *Herodotus: Volume: Herodotus and the Narrative of the Past*. Oxford: Oxford University Press.
- Petta, D leon (2019). Delimiting Geopolitics: a formal approach to define the geopolitical subject, Delimitando a Geopolítica: uma abordagem formal para definir o sujeito geopolítico, Rev. Bras. Est. Def. v. 5, nº 1, jan./jun. 2018, p. 41-62 DOI: 10.26792/RBED.v5n1.2018.75036 ISSN 2358-3932
- Pirnia, H. (1345 [1966 A.D]). *Tārix-e irān [Iran] bāstān* (vol 1) [in English: History of Ancient Iran]. Tehran: Asia. [In Persian]
- The Ethiopian Herald, (2016). Ethiopia On Right Dev't Path - Outgoing Iranian Ambassador", *The Ethiopian Herald*, 14 December 2016.
- The Reporter Ethiopia (2019). Ethio-Iranian Relations: Old Kingdoms in the New Era," *The Reporter*, February 23, 2019, <https://www.thereporterethiopia.com/article/ethio-iranian-relations-old-kingdoms-new-era>
- Trading Economics (2021). India Inflation Rate Falls to 5-Month Low. Trading Economics, 3 April 2021, <https://tradingeconomics.com/>
- Zarrinkoub, A. (1391 [2012 A.D]). *Du qarn sokut* [in English: Two Centuries of Silence]. Tehran: Amirkabir. [In Persian]

Explanation of the geopolitical factors affecting the foreign policy of the Islamic Republic of Iran in the African continent Case Study: Ethiopia

Rouhollah Baseri¹, Jalal Dorakhshah²

1- Ahl al-Bayt International University.

2- full Profesor of Imam Sadiq University.

Abstract

Geopolitics is considered a tool for advancing foreign policy goals. Geopolitics is an effort to push the world towards a situation where political affairs and its perspectives are considered integrated and uniform. Therefore, foreign policy objectives should be evaluated in line with its geopolitical perspective, which will include material resources to ideological and semantic resources. In the meantime, Iran's interaction with the African continent and Ethiopia increased significantly in the 1960s-1970s, which was influenced by economic, political and strategic factors. This research was written with the aim of explaining and investigating the geopolitical factors influencing the foreign policy of the Islamic Republic of Iran in Ethiopia using descriptive-analytical method. The findings of the research showed that geographical, economic, cultural, political, security factors, the presence of regional and extra-regional powers are among the important factors that have pushed the foreign policy of the Islamic Republic of Iran towards Ethiopia. Because Ethiopia has long-standing historical and cultural ties with Iran, and from the economic point of view, due to its proximity to West Asia, it can be considered as Iran's gateway to Africa and to some extent free Iran from international isolation that it has not been able to so far. is to take advantage of this unique situation properly. As a result, it can be said that the Islamic Republic of Iran will be able to increase its influence in this country through the formulation of policies in the economic, cultural and political dimension

Keywords: Geopolitics, Africa, Iran, Ethiopia, Foreign policy